

Katona Béla: Krúdy Gyula pályakezdése

Értékes tanulmánnyal gyarapodott az Irodalomtörténeti Füzetek sorozat; Katona Béla munkája jelentékeny hozzájárulás a „gyenge lábon álló”, a kíváncsiakhoz képest elmaradott állapotban levő Krúdy-filológia eddigi eredményeihez; termékenyítő ösztönzéseket adhat a hatalmas életmű további kutatásához. A vállalt feladatot jól oldja meg a szerző, elsőként tekintve át a rendszerezés igényével modern prózánk egyik legnagyobb művészeinek indulását. Kevésbé ismert periódusról fest összefüggő képet, meglevő ismereteinket rendszerezve és számos új kutatási eredmény közlésével gyarapítva. Az „ismeretlen” Krúdyt állítja elének a részmonográfia; felderíti az életrajzi hátteret, elemzi a korai írásokat, 1900-ig terjesztve ki a vizsgálat körét, s ezzel az önmagában is fontos fejlődésrajzzal az életmű nagyobb jelentőségű későbbi fejezeteinek teljesebb megértésében is segíti az olvasót.

Joggal mondja Katona Béla, hogy a szülőföldnek különös szerepe van Krúdy életében és művészetében – a legmaradandóbb élményeket, a kisvároskép színeit, az emlékek sokaságát a szülővárosból vitte magával, az itt szerzett benyomások soha nem halványodtak el emlékezetében, s az erős hatások később a visszagondolás és visszavágyakozás érzelmeit is fel-felébresztették az íróban. Eleven képet kapunk a század-

végi Nyíregyházáról, a gyerekkori évek környezetéről. Érdekesen és tényszerű hitelességgel jellemzi a tanulmány a dzsentriszellel megélt parasztváros életét, a kulturális viszonyokat, a különféle egyesületek, körök tevékenységét, a színház vergődését a kedvezőtlen feltételek közepett. Érzékeltetni tudja a város atmoszféráját, a kisvárosi szellemiség jellegzetességeit, s adatgyűjtő figyelme eközben a legapróbb adalékokra is kiterjed; még azt is megtudhatjuk, mikor gyulladt ki először a villany vagy hány kocsmá volt az „ellentétek városában”. A szülőföldhöz való kötődésnek természetesen része a családhoz tartozás oly gazdag érzelme is. Sok indítást kapott innen is az író, a felnőttkori vallomások, regények és nyilatkozatok tanúskodnak róla. Igen érdekes és színes örökséget jelentett számára a szülői ház, egyéniségét, történetsemélyét, életlátását és művészi élményvilágát egyként formálta. A nagypapa különös egyénisége, a nagymama egyéni életsorsa, az édesanya mindig szeretettel idézett alakja, a szülők romantikus házassági regénye, Krúdy Kálmán legendás kalandossága: megannyi ihlető, a gyermeklelkét alakító hatásként kísérté útján a nyugtalan életű felnőttét is. Condos és ihletett ennek a „családi körnek” a rajza is, hitelességre törekvő. Nem színezní akarja a megképződött legendákat, inkább szétfoszlatja őket, pörölve például

az apa figuráját romantizáló vagy a parádézó társasági életéről költött legendákkal, a visszaemlékezések átszínező beállításával. Egyedül az összegző kommentárnak azt a részét érezzük kevésbé árnyaltnak, amely az írói pályán végigvonuló „kettősségről”, „eszmei tisztázatlanságról” szólván az okot elsősorban a származás kettősségében – az apa nemesi előkelősége s az édesanya cseleldsorsa – igyekszik keresni.

Kitűnő életrajzírói teljesítmény a diákevek, az újságírói kalandok s az első pesti esztendők történetének krónikája. Igazi felderítő szenvedéllyel követi Katona Béla a fiatal Krúdy útjait. Szól a szatmári gimnáziumban eltöltött rövid időről, megfelelő részletességgel és értő módon a podolini nevelkedés messzeható szakaszáról, majd a nyíregyházi diák életéről; kutatva, hogy miért lehetett az iskola rendkívül kedvező szellemi környezet a „szárnyait próbálgató” fiatalembernek, jellemezve a tanárokat s az öreg nyíri különcöket – Kálnayt és Dálnoki Gaált –, a diákkori „bálványokat”, az öreg bohémeket, akikhez a zárkózott, érzékeny s korán érett fiú odasodródott. Számba veszi a már irogató diák első olvasmányélményeit, a kedvenc írókat, igen tüzetesen elemzi az első újságírói lépéseket, a vidéki lapok termékeny gyakorlornakán tevékenységét, – de itt még talán túlzás lázadozó önértékre, írói büszkeségre, öntudatra célozni. – Különösen érdekesek és nagyon jól sikerültek a debreceni és nagyváradai időszakot tárgyaló fejezetek. Az érettségi előtt álló ifjúnak a Debreceni Ellenőrrel s Gáspár Imrével kialakuló kapcsolatát felderítve ugyancsak legendákat oszlat a könyv írója, a tényeket beszélgeti, a bizonytalan emlékezések ellenében az adatokra hivatkozik; így tárja fel a debreceni három hónap hiteles históriáját is, gazdag részletezéssel jellemezve Krúdy újságírói munkáját. Itt csupán abban érzünk valamelyes elrajzolást, hogy az alkoholos éjszakásokat a szűkös valóság, a sivár környezet előli menekülésként állítja be, „megemelve” és „költőiesítve” ezzel a voltaképp nagyon is prózai lényegű élettényt. A legendaromboló nyomozás a nagyváradai – fél éves – tartózkodásról értekező részekben is izgalmasan és vonzó filológusi erudícióval folytatódik. „Majdnem csak névtelen rabszolgája volt az újságnak” a hirtelen átkerült írójelölt, olvassuk, és az elemzés nem tűr meg semmiféle regényesítést, bármily szép történeteket, epizódokat költöttek is koráb-

ban az emlékezők például az Adyval való találkozásokról, az „inkognitó királyfiról”. Ezeket a kitalálásokat is mindenütt a szigorú tényekkel érvényteleníti az avatott filológus. Egy-két megállapítás viszont mintha nem volna igazán végiggondolva; így az a tétel, hogy Krúdy „előbe került Adynak, akinek a nyomába kellett volna lépnie, hogy a legeggyesebb úton a legmesszebbre jusson”, vagy az a gondolat, hogy „azért nyúlt aránytalanul hosszúra” Krúdy pályakezdése, s „kényszerült egy időre kerülő utakra”, mert korábban érkezett, mint az a nemzedék, „amelyhez igazán tartozott”, ezért „be kellett várnia nemzedéke felzárkózását”. Ez nem látszik teljesen meggyőző érvelésnek. Bár a Pestre érkezésről s az ottani első kísérletekről „nincsenek olyan biztos adataink, mint debreceni vagy nagyváradai korszakáról”, Katona Béla az életútnak ezt a fejezetét is a lehető tüzetességgel vizsgálja, a földeríthető adatok birtokában szépen mutatja be, az első házasság idejéig követve az író életének eseményeit.

Természetesen nem pusztán az életrajz és az újságírói működés mozzanatait pásztázza végig az elemző figyelem, a vizsgálat kiterjed a fiatal Krúdy szépirodalmi jellegű műveire, a zsenékre, az írói fejlődés kezdeti szakaszaira is. Külön fejezetben esik szó a pályakezdő novellistáról. Az ifjúkori novellák számbavétele számos finom és találó észrevételhez juttatja el a szerzőt; helyesen utal például az olvasmányélmények erős hatására, a valóságélmény érezhető közvettségére, a jellemábrázolás gyakori erőtlenségére, a tematika jellegzetességeire, s néhány olyan művészi eszközre, amely – ha még kezdetlegesen is – néha már fel-felvilantja az érett alkotó írásművészetének némely sajátosságait. Megállapítja, hogy nem tekinthető ez a kiforratlan periódus egy neműnek, hiszen egyidejűleg többféle hatás is érvényesül a kísérletező írásokban; de meghatározónak – vagy legalábbis jellegadóknak – a naturalista, realista elemek szerepét tartja. Vizsgálatai szerint az induló novellista „a kibontakozó városi-polgári irodalomhoz csatlakozott”, és Mikszáth hatása „csak 1900 körül jelentkező észrevehetően Krúdynál”. Meggyőzőnek látszó gondolatmenet övezi a naturalista-realista irányú tájékozódásra szóló tételt, jelentékenyen hozzájárulva az eddignél pontosabb pályakép kialakításához. Itt-ott azonban – úgy tesszük – az indokoltnál jobban „megemeli” a

könyv e nagyon is korai kísérletek jelentőségét. Céloz ugyan arra, hogy ezek a próbálkozások művésziileg „meglehetősen jelentéktelenek”, de arról is beszél, hogy „Krúdy már akkor rátalált művészetének legsajátosabb világára”. A diák-tollforgató „meglehetősen élcsatlósítását”, a realista-naturalista igény „tudatosságát”, világosan megfogalmazott programját említi; úgy érezzük, túlbecsüli a társadalmi-szociális problémák szerepét a szemléletben; a proletársors iránti vonzalom bizonyítékait keresi, s bennük a világnézeti fejlődés irányát véli felismerni, másrészt olyan mércét állít, amely szerint a munkásság mozgalmainak ábrázolása hiányzik a novellákból, s „a proletariátusról egyáltalán mint osztályról sem adnak összefoglaló képet.” Ilyesfajta közelítés alapján születhet például az egyik novelláról ez a kommentár: „Az író rezignált kiábrándultsága, dezilluzionizmusa már önmagában is a társadalmi rend iránti bizalmatlanságról árulkodik, arról a felismerésről, hogy a kapitalizmus világában nincs létjogosultsága az idill semmilyen formájának, a szerelmi idillnek sem.” Lényegesen kialakultabbnak, tudatosabbnak tűntetik fel ezek a – helyenként megtalálható – beállítások a zsengék szerzőjének szemléletét, alkotói érettségét. Pedig másutt arról is olvashatunk, hogy „sokszor szinte gyerekesen naiv életszemlélet” figyelhető meg a kezdeti kísérletekben.

Tartalmas rész – a Turgyev jegyében című fejezet – zárja a tanulmányt. Ebben kö-

rültekintően és meggyőzően jellemzi Katona Béla az első pesti évek termését, a fiatal Krúdy első köteteit, a novellák és az olvasók előtt jobbra ismeretlen kisregények meglehetősen nagyszámú sorozatát. Tömören összefoglalja a Turgyev-hatás tüneteit, észreveszi a változások, elmozdulások jeleit, és túlzások nélkül ítéli meg a művek esztétikai értékét, nem hallgatva el a fogyatékosságokat, szembetűnő egyenetlenségeket, az alakítás bizonytalanságait, a formálás zavaraival sem. És végül Az aranybánya-ról esik szó; tárgyilagos ismertetést és értékelést kapunk a legjelentősebb ifjúkori alkotásról, az írói pálya vizsgált első szakaszát mintegy befejező regényről, amely után voltaképp magasabb fokon folytatódik a művészi iránykeresés, és majd e mikszáthos periódust követően talál igazán saját hangjára a sokáig érlelődő nagy tehetség – az első Szindbád-novellákkal, illetve A vörös postakocsi-val.

A Krúdy-irodalom öröndetes gazdagodásaként tartjuk számon Katona Béla művét. Nagy gonddal megírt könyv, mely itt-ott – a részletekben – ugyan vitára, továbbgondolásra, még árnyaltabb ítélet megfogalmazására is serkenthet, egészében azonban hitelesen és maradandó érvénnyel tudja ábrázolni tárgyát. A kísérlet nyilvánvalóan üttörő érdemű. A Krúdy-életmű hivatott kutatójától munkájának folytatását várjuk. (Akadémiai, 1971.)

FÜLÖP LÁSZLÓ